

اجتماعی فرهنگی، علمی

نگاهی به زندگی بانوی مجتهده امین

فاطمه همتی - کارمند

اسفارا در خدمت مرحوم آیت الله حاج میر سید علی نجف آبادی - از بزرگان و مجتهدان حوزه علمیه اصفهان - آموخت و از محضر شماری از اساتید بنام بهره جست. پس از بسالها تحصیل و پشتکار مداوم، در چهل سالگی مورد آزمون آیات عظام، حاج شیخ عبدالکریم حائری یزدی - مؤسس حوزه علمیه قم - و حاج شیخ محمد کاظم شیرازی قرار گرفت و به دریافت اجازه اجتهاد نایل آمد. همچنین از آیت الله میرزا آقا اصطهباناتی و آیت الله شیخ محمد رضا نجفی اصفهانی اجازه اجتهاد و روایت دریافت کرد.

در گزیده‌ای از اجازه آیت الله شیخ

«من عمل صالحاً من ذکر أو انثی و هو مؤمن فلنحییته حیاة طیبة و لنجزینهم اجرهم باحسن ما کانوا یعملون»^۱

«... زن نقش بزرگی در اجتماع دارد. زن مظهر تحقق آمال بشر است. زن پرورش دهنده زنان و مردان ارجمند است. از دامن زن، مرد به معراج می‌رود. دامن زن، محل تربیت بزرگ زنان و بزرگ مردان است...»^۲

* * *

حاجیه نصرت خانم در سال ۱۲۶۷ ش. برابر با ۱۳۰۸ ق. در اصفهان چشم به جهان گشود. پدرش حاج سید محمد علی بن حسن حسینی مشهور به امین الثجار اصفهانی و مادرش دختر حاج سید مهدی جناب بود. از چهار سالگی به فراگیری قرآن و تحصیل علوم دینی پرداخت. آموزش مقدمات را در محضر حاج شیخ ابوالقاسم زفره‌ای گذراند و سالیانی دراز در فقه و اصول «فرائد، فصول و کفایه» و در کلام، دو جلد «شوارق» و فلسفه را از ابتدا تا «الهیات

۱) سوره نحل - آیه ۹۷

۲) قراذهایی از پیام امام خمینی (ره) به مناسبت روز زن. ۸/۲/۲۷

۳) حجة الاسلام حاج آقا حسین نظام الدین کجوری، حجة الاسلام آقا میرزا علی اصغر شریف، آیت الله آقا سید ابوالقاسم دهکردی و حضرت آیت الله میرزا علی آقا شیرازی

محمد کاظم شیرازی چنین آمده است:

«بسم الله الرحمن الرحيم؛ دختر مرحوم حاج سید محمد علی امین التجار اصفهانی - طاب ثراه - که بانویی بزرگوار، شریف، اصیل، عالم و فرزانه، برگزیده زنان زمان و مایه شگفتی دورانش می باشد، از کسانی است که مدت مدیدی از عمرش و زمان درازی از زندگی اش را، صرف تحصیل علم نموده است... [به گونه ای که] مراتب فضل و طول یدوی در علوم معقول و منقول و نیز دستیابی ایشان به مرتبه ای از مراتب اجتهاد را دریافتم...»

آیت الله حاج شیخ عبدالکریم حائری نیز در حاشیه این اجازه می نگارند: «آنچه را آقای محمد کاظم شیرازی نوشته اند، صحیح است. امیدوارم آن بانو مرا از دعای خیر، در جاهایی که گمان اجابت می رود، فراموش نکند؛ همانطور که بنده ایشان را از دعای خیر فراموش نمی کنم.»

آیت الله میرزا آقا اصطهباناتی نیز در اجازه خویش چنین می نویسند: «... بانوی گرامی، شریف اصیل، عالم عامل، جامع علوم عقلی و نقلی، گوهر روزگار و حجت زنان زمان،... از کسانی است که مدت مدیدی از عمر عزیز و زمان درازی از زندگی گرانقدرش را، در تحصیل علوم شرعی و معارف دینی و تکمیل مکارم اخلاق حسنه و تحقیق و تنقیح قواعد فقه و اصول گذرانده است تا جایی که

به مراتب عالی علم و دانش نایل آمد...»

فلو كن النساء كمثل هذه
لفضلت النساء على الرجال^۱
فلا التأنيت لاسم الشمس عار
ولا التذكير فخر للهِلال^۲

برخی از تألیفات ایشان

این عالمة فاضله فقیهه در طول عمر پر بار خود آثار علمی مختلف و متنوعی از خود به جا گذاشت که هر یک مبین ذوق عرفانی و ارادت روحانی او است. اهم این آثار عبارتند از:

۱- الاربعین الهاشمیة (۱۳۵۶.ق)،

اولین کتاب ایشان به زبان عربی و مشتمل بر چهل حدیث در توحید و صفات حق تعالی و اخلاق و احکام شرع و در برگرفته بیانات فلسفی، عرفانی، اصولی و فقهی است. این کتاب به فارسی نیز برگردانیده شده است.

۲- تفسیر مخزن العرفان، در پانزده مجلد به زبان فارسی و به شیوه کلامی و استدلالی و روایی شامل تفسیر قرآن کریم است. مؤلف در این اثر پس از ذکر یک یا چند آیه از قرآن کریم نخست آن را به فارسی روان ترجمه نموده سپس به تفسیر و تأویل و شرح مبسوط آیه می پردازد و معانی عرفانی و جنبه های ادبی و سایر موارد آن را بیان می کند. مفسر در این تفسیر همواره از روایات و احادیث خاندان عصمت و طهارت علیهم السلام و همچنین

اقوال مفسران متقدم شیعه استفاده می کند. این تفسیر در حیات مؤلف در پانزده مجلد بین سالهای ۱۳۳۶ تا ۱۳۵۴.ش در اصفهان منتشر گردیده است.

۳- اخلاق و راه سعادت بشر (۱۳۲۸.ش) که ترجمه و اقتباسی از «تهذیب الاخلاق» ابن مسکویه و مشتمل بر نکات و دقایق و لطایف فلسفی است.

۴- مخزن اللئالی فی فضائل مولی الموالی حضرت علی علیه السلام که پس از زیارت مرقد مطهر حضرت امیرالمؤمنین توسط ایشان به رشته تحریر در آمده و مطالب آن ساده و مختصر است.

۵- النفحات الرحمانیة فی الوارثات القلیلیة (۱۳۶۹.ق) در برگرفته کشفیات و مشاهدات ایشان و فیوضات سبحانی وارده بر قلب این عالمة ربانی است.

۶- روش خوشبختی و توصیه به خواهران (۱۳۷۱.ق)

۷- معاد یا آخرین سیر بشر (۱۳۲۶.ش) در برگرفته نه مقاله با عناوینی چون سیر بشر از عالم علوی به سفلی و از سفلی به علوی، انسان در عالم برزخ، صراط، میزان و بهشت و جهنم است.

(۱) اگر بتوان همچون این زن بود، هر آنکه زندان بر مردان برتری داشتند

(۲) پس خورشید را رنگی از مؤات بودن نامش و هلال را فخری بر مذکر بودن اسمش نیست.

۸- سیر و سلوک در روش اولیاء (۱۳۲۳.ش)؛ محتوای این کتاب، کشف و شهود و سیر الی الله است و تداعیگر بخش مناجاتهای خواجه عبدالله انصاری است. ایشان علاوه بر تألیف کتابهای مختلف، به تدریس و پاسخگویی به پرسشهای دینی مردم و ارشاد زنان نیز می‌پرداخت. از این رو به عنوان یک آموزگار متعهد با شناخت ارزش علم در اجتماع بویژه طبقه زنان، احساس مسؤولیت کرد و در سال ۱۳۴۴.ق به تأسیس حوزه «مکتب فاطمه (ع)» اقدام کرد و علاوه بر تعلیم و تدریس علوم اسلامی در رشته‌های فقه، اصول، حکمت، عرفان و فلسفه در آن حوزه به پایه گذاری یک حرکت و نهضت علمی و فرهنگی در میان زنان پرداخت.

خصوصیات اخلاقی

۱- خودسازی و تهذیب نفس:

در روایتی از امام صادق (ع) آمده است: «لیس العلم بکثرة التعلّم إنّما هو نور یقع فی قلب من یرید الله ان یریدیه...»

کسی که در جهت خودسازی و تهذیب روح عمل کند، زمینه اشراقات و امدادهای الهی و افاضات غیبی را در خود پدید می‌آورد؛ این بانوی خود ساخته و پرهیزکار نیز طی مصاحبه‌ای، در خصوص علم آموزی و کسب کمالات معنوی اینگونه اظهار داشته‌اند: «غیر از بحث الفاظ بیشتر همین راهها بوده و در نوشته‌هایم کمتر

از امور خارجی کمک گرفته‌ام و نمی‌گویم از غیب خبر دارم اما اغلب معنویات و معارف را از استادان فرا نگرفته‌ام و غالب نوشته‌هایم با ارشاد خدا و کمک او بوده است.»

۲- اشتیاق به تحصیل

او چون علاقه وافری به تحصیل علوم دینی در خود می‌دید، با عزمی استوار و اراده‌ای پولادین و با توکل به خداوند بزرگ - با اینکه بانویی خانه‌دار و همسری فداکار و مادری رثوف بود در این راه گام نهاد و با همه موانع موجود مبارزه کرد. استاد بزرگوارش آیت الله حاج میر سید علی نجف آبادی نقل کرده است: «روزی شنیدم فرزند ایشان فوت کرده است. فکر کردم خانم دیگر درس را تعطیل خواهد کرد ولی بر عکس دو روز بعد دیدم خدمتکار ایشان به سراغ من آمد و از من خواست برای تدریس به منزل ایشان بروم و من از این علاقه او به تحصیل سخت حیرت کردم و وقتی رفتم با کمال تعجب او را آماده‌تر از همیشه دیدم.»^۱

۳- استفاده از وقت و مطالعه

مداوم

خود ایشان در کتاب پراج «التفحات الرحمانیه» می‌نویسد: «من در زمان کودکی و اوایل جوانی بسیار مایل و حریص به مطالعه کتابهای علمی و گوش دادن به مواعظ دینی بودم و هرگاه نزدیکان من مشغول

تفریح می‌شدند، من به مطالعه مشغول می‌شدم. آنها مرا طعنه می‌زدند و به من اعتراض می‌کردند و من به جهت اشتیاق شدیدی که به مطالعه داشتم، سخنان ناروا و استهزاهای آنان را تحمل می‌کردم... و پیوسته این چنین بودم تا اینکه به تحصیل علوم عربی راغب شدم و به تحصیل مقدمات از صرف و نحو و غیر آن از مقدمات فقه، منطق و حکمت مشغول شدم و خدا می‌داند که این راه را با چه سختی و اضطرابی گذراندم و چگونه مشقتهایی را تحمل می‌کردم.»

۴- دوری از خودنمایی

یکی از شاگردان ایشان نوشته‌اند: «سبب پیشرفت بانوی ایرانی، سیاست پنهانی و گمنامی ایشان بود که کسی نمی‌دانست ایشان چه می‌کنند و هدفشان چیست حتی از خود ایشان شنیدم که فرمودند: تا زمانی که الاربعین الهاشمیه منتشر نشده بود، کسی مرا نمی‌شناخت و برایم بهتر بود. حتی آقا [همسرشان] هم نمی‌دانست و از توفیقات ایشان آگاهی نداشت. البته نخواستند بودند عمداً این موضوع را پنهان کنند؛ بلکه اولاً اهل خودنمایی نبودند، ثانیاً چون کسی را اهل نمی‌دیدند به حال خود در کنجی فعالیت داشتند و از قناعت و بی‌نیازی خویش بهره می‌جستند و دیگران از

(۱) یادنامه عاتمه مجتهده حاجیه خانم امین،

حال و هدف ایشان کمتر مطلع می‌شدند.» سپس می‌گوید: «آری آن بزرگوار چون به مقام انس با خدا دست یافته بود، دوستی خلوت و عزلت و دوری از مردم در دوران جوانی بر دل پاکش غالب شده بود و توجه تام به خدا داشت و محبوب نزد خدا بود زیرا رسول خدا ﷺ فرمود: "أَنَّ اللَّهَ يَحِبُّ التَّقَى الْخَفَى".^۱ از دیگر موارد این خصوصیات عالیۀ اخلاقی می‌توان به محاسبۀ نفس، تفکر، تعقل و توجه اشاره کرد. وصیتنامه این بانوی شریف نیز که سراسر حدیث نبوی و دعوت به صراط مستقیم حق و پرهیزکاری است، بخوبی نشانگر روحیات عرفانی و مقامات معنوی این بانوی بزرگوار است؛ بانویی که در زهد و تقوا، عفت و پاکدامنی، استعداد و پشتکار، رسیدگی به وضع اخلاقی و تحصیلی شاگردان و آشنا ساختن دانش آموزان با مسائل مذهبی، یگانه زمان بود.

سرانجام شمع تابناک وجود فخر زنان جهان، حاجیه خانم امین در شب دوشنبه اول رمضان المبارک سال ۱۴۰۳ ق، برابر با ۲۳ خرداد ۱۳۶۲ ش، خاموش گشت؛ بانویی که همچون شمعی سوخت تا روشنگر راه انسانها باشد.

فرازهایی از وصیت نامه بانو امین (طاب ثراها)

... همه فرشتگان و ساکنان

آسمانها، حاملان عرش، پیامبران و فرستادگان الهی را شاهد می‌گیرم بر این که اقرار می‌کنم و با قلب، زبان و تمام وجودم گواهی می‌دهم:

معبودی جز خدا نیست. او یکتاست. نه او را رفیقی است و نه فرزندی.

گواهی می‌دهم: خدای تعالی، دانا، توانا، زنده، اراده کننده، درک کننده، ازلی، ابدی، سرمدی، شنوا، بینا، مهربان، بخشایشگر و پاک از همه نقصانهاست. شهادت می‌دهم که جمیع فرشتگان، پیامبران و کتابهای آسمانی راست و بحق‌اند.

... شهادت می‌دهم: مرگ حق است و معاد، صراط و میزان و سنجش اعمال وجود دارد. بهشت و آتش حق است. قرآن و همه کتابهای آسمانی بر حق‌اند. همه اینها را از روی یقین و بر اساس بصیرت و آگاهی دینی ام گواهی می‌دهم.

سفارش می‌کنم ترا به پروای خدا، پروایی سزاوار خداوندی‌اش. با تمام وجود، روی به سوی او دار و تمام همت خود را وقف ساحت قدسش نما! در هیچ حالی از حالات، به گاه آسانی و سختی، تندرستی و بیماری، خوشی و ناخوشی، سازگاری و ناسازگاری، نیاز و بی‌نیازی، به مقدار یک پلک به هم زدن، از خدای سبحان غافل مشو! دائم با زبان و دل به یاد او باش؛ بویژه به هنگام انجام فرمانها و ترک نهی‌های او - جلّ شأنه.

تو را به فراگیری معرفت خدای

عزّ و جلّ و کسب محبت او و اشتیاق به دیدارش توصیه می‌کنم. چرا که کسی جز این راه، به کامیابی و سعادت نرسد. آن را که معرفت نیست اگر اعمال جَنّ و انس را داشته باشد، کارهایی بی محتوا و بی‌بهاست، همانطور که روایات بسیاری گویای آن است.

در تحصیل معرفت الهی، کسب تقوا و خشنودی او تلاش کن و در این مهم، نستوه باش! بدان! اهل تقوا را مکانتی مطمئن در مجلسی پسندیده، نزد خدای تواناست.

پیوند قلبی و ایمان خود را به خدا، پیامبران و جانشینان او استوار ساز؛ زیرا هر که به خدا پیوندد، به دستگیرۀ محکم و ناگسستنی دست یافته است. عمل صالح و شایسته انجام بده! بدان! خدای عزّ و جلّ کار هیچ مرد و زنی را ضایع نمی‌کند. اعمال و رفتارت را برای خدا خالص کن و در قبالت آن کارها، مزدی مطلب؛ بلکه کارهای خالصت را نردبان لقا و دیدار خدای تعالی کن! همانطور که گویندۀ والا مقام فرمود:

«فَن كَان يَرْجُو لِقَاء رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا»^۲

هر کس لقای حق را می‌جوید باید عمل صالح و شایسته انجام دهد و در عبودیت پروردگار، هیچ کس و هیچ

(۱) جامع السعاده، ج ۳، ص ۱۹۵

(۲) سوره کهف، آیه ۱۰۹

عمری را که تنها سرمایه توست
غنیمت دان و در تجارتي سودمند او را
به کارگیر تا گرفتار خسران و زیان
نگردی.

آگاه باش! هیچ کس بدون
ریاضت‌های توان فرسا و جهادی
دشوار، چون تهذیب اخلاق، پیراستن
جان از پستیها و آراستن آن به صفات
والا و ترک رسمها و عاداتها و فارغ
ساختن قلب از غیر حق و مداومت بر
یاد خدای واحد قهار و مراقبت
هوشیارانه بر این مهم، به مقام
موحدان، متوکلان، صالحان و متقین
دست نیابد....

و نفس خود را بر انجام مستحبات
دینی و نوامیس الهی و کارهای شایسته
و ادا کن!

در صحت کارها و وظایف دینی ات
بکوش و آنها را تا درجه پذیرش در
درگاه حق، بالا ببر؛ آنسان که
شایستگی عرضه به ساحت قدس او
را بیابد و مورد لطف و عنایت او قرار
بگیری. با خواسته‌های نفسانی ات
مبارزه کن! آن را از اخلاق ناپسند پاک
کن و به صفات خوب و پسندیده
بیاری! نفس خود را با سرکوبی
خواسته‌هایش به رنج افکن! بالذتها و
هوسهایش برخورد کن تا از بردگی
نفس آماره آزاد گردی و از دامهای
شیطان مکار در امان بمانی.

چیز را شریک قرار ندهد.
در همه کارهایت به خدا توکل کن؛
زیرا، هر کس امورش را به خدا
بسپارد، خداوند، او را بس است. به
آنچه از جانب او رسد خشنود باش و
به فرمانهای او سر سپار!
گرد محرمات و مکروهات مرو
بلکه میل چیزهای شبهه دار مکن؛
زیرا آلوده شدن به کارهای حرام راه
خدا را بر رویت ببندد و حجاب بین تو
و پروردگارت گردد. بی شک، انجام
مکروهات و ارتکاب چیزهای
شبهه دار، پرتگاه افتادن در حرام الهی
و مایه هلاکت ناگهانی است. و ترک
کارهای شبهه دار عامل نجات از
حرامهاست. فرایض را نیکو به پای دار

منابع:

۱. بانوی مجتهد ایرانی، باقری بید هندی - ناصر، قم، دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۱
۲. امین، دائرةالمعارف تشیع، ج ۲
۳. تفسیر و تفاسیر شیعه، شهیدی صالحی - عبدالحسین، دائرةالمعارف تشیع، ج ۴
۴. نگاهی به زندگی و آثار مرحوم بانو امین، داودی فرد - پروین، پیام زن، ش. ۶۳
۵. تاریخ علمای معاصرین، خیابانی تبریزی - علی
۶. گنجینه دانشمندان، شریف رازی - محمد، ج ۳
۷. یادنامه عالمة مجتهده حاجیه خانم امین، به اهتمام سید مصطفی هادوی (شهیر اصفهانی)، اصفهان
۸. یکتا مجتهدة قرن از مهد تالحد در جستجوی علم بود، زن روز، ش ۹۲۶ (مرداد ۱۳۶۲)
۹. این زن اصفهانی چگونه اجازه اجتهاد گرفت، جوانان امروز، ش ۸۵۱ (تیر ۱۳۶۲)
۱۰. گذری کوتاه بر زندگی بانو امین، سروش، ش، ۵ ش ۱، ۲ (مرداد ۱۳۶۲)